

УДК 336.71: 330.322(477)

С. О. Савелко,
к. держ. упф., Академія муніципального управління

ФІНАНСОВІ ТА РЕАЛЬНІ ІНВЕСТИЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОРТФЕЛЯ БАНКУ

З'ясовано сутність банківських інвестицій з визначення структури і призначення інвестиційного портфеля банку. Розглянуто відмінність між портфелем цінних паперів банку та інвестиційним портфелем банку у контексті вітчизняного інвестиційного законодавства.

Essence of bank investments from determination is found out structures and settings of investment brief-case of bank. A difference is considered between the brief-case of securities of bank and investment brief-case of bank in the context of domestic investment legislation.

Ключові слова: банківська система, джерела фінансування, інвестиції, інвестиційний портфель, інструменти управління, структурні перетворення.

ВСТУП

У національній економіці банківська система відіграє провідну роль, тому що контролює її основні грошові потоки. При відповідній грошовій та інвестиційній політиці і необхідному правовому, нормативному та інформаційному забезпеченні ці грошові потоки можна спрямувати в інвестиційне русло для прискорення розбудови ринкових відносин. Зі зменшенням обсягів бюджетного фінансування економіки України зростає роль банківських інвестицій у забезпеченні глибоких структурних перетворень, а банківської системи — у забезпеченні великомасштабних інвестицій у виробничу сферу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Різні аспекти банківської інвестиційної діяльності досліджують як вітчизняні, так і зарубіжні вчені-економісти. Заслужують на увагу результати досліджень у сфері банківських інвестицій О.В. Батури, В.В. Бочарова, О.В. Васюренка, А.М. Герасимовича, В.І. Грушка, М.П. Денисенка, О.В. Дзюблюка, В.С. Загорського, Б.Л. Луціва, І.О. Лютого, В.М. Матвієнка, А.М. Мороза, В.І. Міщенко, А.А. Пересади, Л.О. Примостки, С.К. Реверчука, М.І. Савлука, Р.І. Тиркала та інших.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

— з'ясувати сутність банківських інвестицій з визначення структури і призначення інвестиційного портфеля банку;

— розглянути відмінність між портфелем цінних паперів банку та інвестиційним портфелем банку у контексті вітчизняного інвестиційного законодавства.

РЕЗУЛЬТАТИ

Якщо категорію "інвестиції" досліджувати з урахуванням наукового трактування сутності капіталу, а речовим змістом цієї категорії є засоби виробництва, гроші, певні матеріальні блага тощо, то такі інвестиції на рівні підприємства здійснюються у формі грошових коштів, цінних паперів (акцій), банківських вкладень в інтелектуальну власність, в основні і оборотні фонди, майнові права та інші активи (цінності). І оскільки вони охоплюють усі активи підприємства, їх можна назвати бухгалтерськими інвестиціями [8, с. 631]. У "Фінансово-кредитному енциклопедичному словнику" інвестиції визначаються як:

1) вкладення грошей для одержання доходу, соціального ефекту;

2) грошові кошти, цінні папери, інше майно..., що вкладаються в об'єкти підприємницької і (або) іншої

діяльності з метою одержання прибутку і (або) досягнення іншого корисного ефекту [12, с. 355].

В.Я. Шевчук та С.П. Рогожин визначають інвестиції як видатки на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з цим зміни оборотного капіталу, оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний капітал [13, с. 69]. Вони вважають, що з точки зору макроекономіки інвестиції — це частина валового внутрішнього продукту (ВВП), не спожита в поточному періоді, яка забезпечує приріст капіталу в економіці, тобто інвестиції є часткою сукупних витрат, що складаються з витрат на нові засоби виробництва, інвестицій в нове житло і приріст товарних запасів. З точки зору мікроекономіки інвестиції — це процес утворення нового капіталу [13, с. 100].

У науці під інвестиціями розуміють придбання реальних або фінансових активів, які вкладаються в економічну діяльність з метою одержання доходу. М.П. Денисенко доводить, що інвестиції — це витрати на створення, розширення і технічне переозброєння капіталу [7, с. 112], тобто це сьогоднішні витрати, метою яких є одержання майбутніх вигод.

Уперше теоретичні розробки категорії інвестицій в Україні законодавчо закріплені в Законі України "Про інвестиційну діяльність" від 18 вересня 1991р., у якому наводиться розширене визначення цього поняття. Відповідно до норм цього закону інвестиціями вважаються усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, у результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект [1]. До таких цінностей належать:

- кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери;
- рухоме та нерухоме майно (будівлі, споруди, устаткування, ін);
- майнові права, що впливають з авторського права, досвіду та інші інтелектуальні цінності;
- сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань у вигляді технічної документації, досвіду, навичок ("ноу-хау") (те, що не запатентовано);
- права користування землею, водою, ресурсами, рухомим і нерухомим майном та інші майнові права;
- інші цінності.

На думку Т.В. Майорової, таке визначення цієї категорії має синтетичний характер. В ньому враховано динамізм інвестицій, тобто розкривається взаємозв'язок, процес перетворення інвестиційних ресурсів у вкладення, витрати, і подана широка класифікація об'єктів інвестування [10, с. 111].

На нашу думку, з якою погоджуються інші економісти [5, с. 200], окремі положення у цьому визначенні неповно і навіть неправильно трактують поняття "інвестиції".

По-перше, інтелектуальні цінності, які вкладаються і використовуються підприємством у вигляді нематеріальних ресурсів, також входять до складу майнових його цінностей (або майна у вигляді його активів), тому протиставляти ці терміни немає сенсу. У світовій економічній теорії з цих питань вкладення всіх форм майнових цінностей у процесі інвестицій розглядається як

"вкладення капіталу". Це зауваження повною мірою може бути віднесене і до іншого визначення терміна "інвестиція", наведеного в Законі України "Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств", згідно з яким інвестиція — це господарська операція, що передбачає придбання основних фондів, нематеріальних активів, корпоративних прав і цінних паперів в обмін на кошти або майно [2]. У цьому разі грошові кошти також входять до складу капіталу, як і інше майно, що вкладається підприємством [5, с. 200—201].

По-друге, метою інвестицій є не тільки створення прибутку або досягнення соціального ефекту, а й інші форми забезпечення розвитку і підвищення ринкової вартості підприємства, що знаходить відображення у зростанні суми вкладеного капіталу. Цю мету інвестування підкреслюють У. Шарп, а також Л. Гітман та М. Джонк: "Інвестиція — це спосіб розміщення капіталу, покликаний забезпечити збереження або зростання суми капіталу" [6, с. 100].

По-третє, потребує певного уточнення й законодавчо закріплене визначення об'єкта інвестиційної діяльності. Якщо метою інвестицій має бути зростання суми вкладеного капіталу, то цей інвестований капітал має вкладатися лише в об'єкти підприємницької діяльності, бо вкладання капіталу в соціальні об'єкти, благодійну діяльність, спонсорство тощо до такого зростання не приведе. У такому разі більш прийнятним терміном для вкладання коштів буде "фінансування", а не "інвестування".

Враховуючи наведені аргументи, можна погодитись із М.Д. Білик, яка пропонує трактувати інвестиції як вкладення капіталу в об'єкти підприємницької діяльності з метою забезпечення його зростання в майбутньому періоді [5, с. 201].

Деякі вчені вважають визначення інвестицій, наведене у законодавстві України про оподаткування прибутку [2], спрощеним, оскільки інвестиції в ньому трактуються як господарської операції [10, с. 112]. На нашу думку, можна погодитись з тим, що:

— по-перше, інвестиції — це не обмін активів на кошти або майно, а, навпаки, вкладання коштів у фінансові, матеріальні та нематеріальні активи;

— по-друге, інвестиція — це не господарська операція, а капітал (кошти), які вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності;

— по-третє, у законодавчому визначенні не окреслена мета, заради якої здійснюється інвестування. Інвестиційна ж діяльність відрізняється від фінансової та господарської діяльності лише тим, що інвестор не просто набуває активи, а вибирає лише ті, які в майбутньому обов'язково принесуть йому доходи.

На підставі викладеного доходимо висновку, що теоретичне і практичне трактування суті поняття "інвестиції" не збігаються. У теорії під інвестиціями розуміють довгострокове вкладання коштів у будь-яку галузь економіки з метою отримання прибутку, тобто будь-яку поточну діяльність, яка збільшує здатність економіки виробляти товари і надавати послуги в майбутньому. Водночас інвестиції — це не тільки фізичне інвестування, але і вкладання капіталу у людський фактор — отримання освіти, нагромадження знань, розвиток здібностей, які зосереджуються у трудових ресурсах. Однак у

системі національних рахунків ООН, виходячи з практичних міркувань, під інвестиціями розуміють тільки фізичне інвестування.

Отже, враховуючи розглянуті підходи, найбільш повним визначенням інвестицій є таке: інвестиції — це вкладення капіталу (інвестиційних ресурсів) у будь-яку галузь економіки з метою отримання доходу чи прибутку або в будь-яку поточну діяльність, яка збільшує здатність економіки відтворю-ватись на розширеній основі

Що ж стосується банківських інвестицій, то для їх характеристики використовується більш вузьке трактування — як довгострокове розміщення активів банку у реальний сектор економіки з метою одержання прибутку [11, с. 5]. А.В. Нікітін дотримується тієї думки, що банківським інвестиціям властива спільна ознака — вкладення коштів у основні фонди підприємств на порівняно тривалий строк. Тому кредитування капітальних вкладень слід розглядати як інвестиції, якщо банк здійснює контроль за цільовим використанням цих коштів, допомагаючи позичальнику одержати від них заплановану віддачу [11, с. 5]. Економічна мета банківських інвестицій в підприємства така сама, як й інвестиційних кредитів, — збільшення основного капіталу, вважає, що доцільно виділити банківські інвестиційні кредити та інвестиції банків в основний капітал як окрему категорію і створити відповідну статистику таких вкладень. Це дало б можливість якісніше проводити дослідження й оцінювати структуру кредитно-інвестиційної діяльності в Україні. Загалом у банківській практиці під інвестиціями переважно розуміють кошти банків, вкладені в цінні папери підприємств, організацій, установ різних форм власності на порівняно тривалий час. Однак ці визначення є неповними, дуже загальними і не розкривають економічної суті банківської інвестиційної діяльності.

На нашу думку, з'ясування суті банківських інвестицій необхідно починати з визначення структури і призначення інвестиційного портфеля банку, оскільки банки є інституційними інвесторами і основу їх активних операцій становить формування різних видів портфелів, що характеризують склад і структуру активів банку.

Суть банківської інвестиційної діяльності характеризує інвестиційний портфель. Однак дуже часто в економічній літературі інвестиційний портфель банку отождоюється з банківським портфелем цінних паперів, хоча ці поняття суттєво різняться функціями і складом активів. Інвестиційний портфель банку формується у результаті проведення інвестиційних операцій, під якими розуміють діяльність із вкладення грошових коштів банку на відносно тривалий період часу у цінні папери, нерухомість, статутні фонди підприємств, колекції, дорогоцінні метали та інші об'єкти інвестування, ринкова вартість яких має здатність зростати і приносити власнику дохід у вигляді процентів, дивідендів, прибутків від перепродажу та інших прямих і непрямих доходів.

Отже, інвестиційний портфель банку за складом активів охоплює як фінансові, так і реальні інвестиції. Тому вважаємо хибним ототожнення поняття портфеля цінних паперів банку з його інвестиційним портфелем, зроблене Б.Л. Луцівим. На його думку, "значення портфеля цінних паперів або інвестиційного портфеля комерційного банку розуміють як сукупність цінних па-

перів, що належать юридичній або фізичній особі (або юридичним чи фізичним особам на правах пайової участі), яка виступає як цілісний об'єкт управління" [9, С.40]. Інвестиційний портфель комерційного банку він розуміє як портфель із набором цінних паперів, що входять до нього, випущених урядом, місцевими органами влади, недержавних боргових зобов'язань, акцій і облігацій акціонерних товариств, похідних фінансових інструментів, деривативів й інших видів цінних паперів [9, с. 41].

Однак, на відміну від інвестиційного банківського портфеля, портфель цінних паперів банку — це сукупність придбаних (отриманих) банком цінних паперів, право на власність, користування та розпорядження якими належить банку та які згруповані за їх типами та призначенням [9, с. 40]. Отже, значна частина портфеля цінних паперів банку входить до складу інвестиційного портфеля, формуючи фінансові інвестиції. Водночас з огляду на довгостроковий характер інвестування не всі цінні папери, які перебувають у банківському портфелі цінних паперів, можуть бути класифіковані як інвестиції. Інакше кажучи, вкладення банку у цінні папери можуть мати інвестиційний та спекулятивний характер.

Інвестиційний характер мають вкладення коштів на довгостроковий період і з метою одержання контролю над підприємством (при вкладенні у прості акції підприємства) або одержання доходу у формі дивідендів та процентів з цінних паперів. Спекулятивна функція банківського портфеля цінних паперів полягає в одержанні доходу за короткий час від коливання курсів на цінні папери. Тому ми підтримуємо твердження, що боргові зобов'язання у формі цінних паперів — векселі, казначейські зобов'язання з періодом обігу до року, деривативи не слід відносити до інвестиційних вкладень.

Отже, за змістом поняття портфеля цінних паперів банку є дещо ширшим за поняття "фінансові інвестиції", оскільки до нього включаються ще й інструменти короткострокового характеру, які не можна зарахувати до інвестиційних вкладень.

З погляду тривалості періоду обігу всі цінні папери прийнято ділити на дві групи: 1) інструменти грошового ринку (цінні папери з періодом обігу до року, які характеризуються низькою дохідністю, низьким ризиком і високою ліквідністю); 2) інструменти ринку капіталів, які мають строк погашення понад 1 рік і загалом характеризуються вищою дохідністю та підвищеним ризиком, а ліквідність їх залежить від особливостей ринку. Отже, лише вкладення в інструменти ринку капіталів можуть бути включені до інвестицій.

Розглянемо відмінність між портфелем цінних паперів банку та інвестиційним портфелем банку у контексті вітчизняного інвестиційного законодавства.

В Україні, згідно із Законом України "Про банки і банківську діяльність", інвестиційні операції комерційних банків передбачають як придбання цінних паперів, так і інші напрями вкладання коштів, такі як інвестиції в нерухомість, інтелектуальні цінності, науково-технічну продукцію, майнові права тощо.

Включення цінних паперів до портфеля банку в Україні регламентується нормативними документами Національного банку України. Однак до 1 січня 1998 р. правила бухгалтерського обліку власних угод комер-

ційних банків з цінними паперами не вимагали їх чіткого розподілу на інвестиційні і спекулятивні (на продаж) цінні папери. Усі вкладення банків у цінні папери, незалежно від того, з якою метою вони зроблені, відображалися у балансі банку на єдиному рахунку, за винятком вкладень у цінні папери в іноземній валюті, емітованих нерезидентами. Водночас для реальної оцінки якості і ризикованості розміщення активів банку необхідно було мати розподіл вкладень на інвестиційні цінні папери і цінні папери, придбані для перепродажу. Тому Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами установ комерційних банків України передбачено такий розподіл. Згідно з п.3.1 цієї Інструкції, вкладення банку у цінні папери класифікуються як:

- 1) цінні папери у портфелі банку на продаж;
- 2) цінні папери у портфелі банку на інвестиції;
- 3) цінні папери власного боргу, крім субординованого боргу;
- 4) вкладення в асоційовані компанії;
- 5) вкладення у дочірні компанії.

При цьому перші три види банківських вкладень характеризують короткострокове інвестування у високодохідні і високоліквідні цінні папери (спекулятивні операції банку з цінними паперами). Вкладення ж в асоційовані компанії та дочірні установи (4 і 5 види) належать до довгострокових вкладень банку і входять до його інвестиційного портфеля.

Отже, можна вважати, що комерційні банки вживають визначені НБУ поняття "цінні папери на продаж" та "цінні папери на інвестиції" як аналоги короткострокових і довгострокових цінних паперів. Різниця між портфелем цінних паперів на продаж та портфелем цінних паперів на інвестиції полягає у намірі інвестора під час їх придбання (тобто на який період та з якою метою вони придбані), у характеристиці самого цінного паперу (чи обертається він на активному ринку) та фактичного періоду їх зберігання у портфелі банку (цінні папери, що зберігаються довше, ніж календарний рік, повинні належати до портфеля цінних паперів на інвестиції). Надалі банк повинен аналізувати можливість дотримання своїх первинних намірів щодо зазначених цінних паперів на продаж і здійснювати, за необхідності, перегляд їх класифікації, на підставі якого цінні папери можуть за рішенням банку переводитись у портфель цінних паперів на інвестиції.

Висока активність банку на ринку цінних паперів наприкінці 90-х років спонукала НБУ запровадити регулювання інвестицій у цінні папери шляхом створення комерційними банками резервів на відшкодування можливих збитків комерційних банків від операцій з цінними паперами і ухвалення Положення "Про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами" [4]. Відповідно до цього Положення з метою розрахунку резерву в портфелі цінних паперів було виділено такі категорії цінних паперів:

- 1) цінні папери у портфелі на продаж, що мають активний ринок;
- 2) цінні папери у портфелі на продаж, що не мають активного ринку;
- 3) цінні папери у портфелі на інвестиції, що мають активний ринок;

4) цінні папери у портфелі на інвестиції, що не мають активного ринку.

З 1 січня 2004 р. набуло чинності Положення "Про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів" [3], відповідно до якого всі вкладення банку у цінні папери класифікують так:

- торговий портфель цінних паперів;
- портфель цінних паперів на продаж;
- портфель цінних паперів, що утримуються до погашення;
- інвестиції в асоційовані та дочірні компанії .

ВИСНОВКИ

Отже, до портфеля цінних паперів банку, на відміну від інвестиційного портфеля, входять не лише інвестиційні цінні папери (тобто інструменти ринку капіталів), а й інструменти короткострокового характеру. Сама ж економічна суть інвестиційної діяльності банку зводиться до фінансових інвестицій (довгострокові цінні папери, паї, частки, вкладення у статутні капітали тощо) та реальних інвестицій (матеріальні і нематеріальні активи).

Література:

1. Закон України "Про інвестиційну діяльність": від 18 вересня 1991 р. № 1560-12 // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — № 47. — С. 646; — № 10. — С. 138.
 2. Про внесення змін до Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств": Закон України від 22 травня 1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 27. — С. 445—512.
 3. Положення про порядок визначення справедливої вартості та зменшення корисності цінних паперів: Затверджено постановою Правління НБУ від 17.12.2003 р. № 561: <http://www.bank.gov.ua>.
 4. Положення про порядок розрахунку резерву для відшкодування можливих збитків від операцій з цінними паперами та інших вкладень у статутні фонди підприємств: Затверджено Постановою НБУ № 629 від 30 грудня 1999 р. зі змінами, затвердженими Постановою Правління НБУ № 446 від 13.11.2000 р.: <http://www.bank.gov.ua>.
 5. Білик М.Д. Управління фінансами державних підприємств. — К.: Т-во "Знання", КОО, 1999. — 312 с.
 6. Гитман Л. Дж., Джонс М.Д. Основы инвестирования: пер. с англ. — М.: Дело, 1997. — 1008 с.
 7. Денисенко М.П. Основи інвестиційної діяльності: підручник. — К.: Алерта, 2003. — 338 с.
 8. Економічна енциклопедія: У 3 т. Т.1 / Ред.кол.: С.В. Мочерний (відп. ред) та ін. — К.: Видавничий центр "Академія", 2000. — 864 с.
 9. Луців Б.Л. Інвестиційний банківський портфель. — К.: Лібра, 2002. — 192 с.
 10. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: навч. посіб. — К.: ЦУЛ, 2003. — 376 с.
 11. Нікітін А.В. Інвестиційні вкладення банків та підвищення їх ефективності: автореф. дис. канд. екон. наук. — К., 2003. — 20 с.
 12. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / Колл. авторов; Под общ. ред. А.С. Грязновой. — М.: Финансы и статистика, 2002. — 1168 с.
 13. Шевчук В.Я., Рогожин П.С. Основы инвестиционной деятельности. — К.: Генеза, 1999. — 383 с.
- Стаття надійшла до редакції 19.07.2011 р.*